

Розвиток видавничої діяльності наукової бібліотеки в системі соціальних комунікацій

ДУБАС Т. П.
Київ, Україна

Анотація

Стаття присвячена висвітленню видавничої діяльності наукових бібліотек у системі соціальних комунікацій. Розкрито специфіку трансформації видавничої діяльності на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: *наукові бібліотеки, видавнича діяльність, видавнича комунікація, комп'ютерні технології, соціальні комунікації.*

Abstract

The article is sanctified to illumination of publishing activity of scientific libraries in the system of social communications. The specific of transformation of publishing activity is exposed on the modern stage of development.

Keywords: *scientific libraries, publishing activity, publishing communication, computer technologies, social communications.*

У сучасній системі соціальних комунікацій у ХХІ ст. відбувається активний пошук нових моделей розвитку бібліотеки як соціально-комунікаційної структури, зокрема розроблено концептуальні положення розвитку наукової бібліотеки, запропоновано системно-функціональну модель бібліотеки, що інтегрує взаємовплив бібліотечних функцій, структури, технологій [1]. Сучасна бібліотека відіграє важливу роль у формуванні інформаційного аспекту соціального комунікування [2] і посідає важливе місце

в соціокультурному просторі держави, трансформує та розвиває свою роль у системі соціальних комунікацій.

Будучи одним із провідних виробників і постачальників інформаційних послуг, наукова бібліотека активніше розвиває власну видавничу діяльність, яка є складовою частиною соціальних комунікацій. Певним аспектам видавничої діяльності та соціальних комунікацій присвячено наукові праці В. Горового [3], Г. Почепцова [4], І. Давидової [5], Г. Ковальчук [6], Г. Швецової-Водки [7], В. Різуна [8], М. Слободяника [9] та інших науковців.

Як наголошує Ю. Бондар, «попри масив досліджень, констатуємо, що власне видавничу комунікацію як унікальну та самодостатню підсистему соціальних комунікацій, її генеза та практика застосування залишаються поза полем спеціального наукового аналізу» [10]. За його визначенням, «видавничу комунікацію – це встановлення комунікаційних зв'язків з допомогою друкованої (книжкові, аркушеві видання тощо) та іншої видавничої продукції <...> поширення й використання видавничої продукції у процесі комунікаційної діяльності» [10].

Однак попри те, що видавничу діяльність наукової бібліотеки становить значний інтерес для сучасної науки, оскільки основою статей, монографій, доповідей на конференціях є матеріали науково-дослідних розробок, це питання залишається недостатньо дослідженим у вітчизняному бібліотекознавстві. Отже, мета статті – через розкриття особливостей трансформації наукових бібліотек на сучасному етапі визначити основні тенденції розвитку видавничої діяльності бібліотечних інституцій у системі соціальних комунікацій.

Сьогодні трансформація видавничої діяльності відбувається в умовах інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій. На прикладі низки наукових бібліотек академічних та вищих навчальних закладів розглянемо динаміку її розвитку.

Нагадаємо, що бібліотечну мережу Національної академії наук України (НАН України) становлять 105 бібліотек, це, зокрема, 103 бібліотеки науково-дослідних установ НАН України та Національна бібліотека України ім. В. І.

Вернадського і Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Бібліотеки НАН України орієнтовані на першочергове задоволення професійних інформаційних потреб учених, спеціалістів господарчого комплексу, діячів культури і мистецтва, а також забезпечення аналітичною інформацією органів законодавчої, виконавчої та судової влади, урядових структур [11]. Крім того, існує мережа наукових бібліотек вищих навчальних закладів України (ВНЗ). Як зазначає І. Беззуб, «сучасна бібліотека ВНЗ під впливом інформаційних технологій переживає процес трансформації. Сьогодні бібліотека ВНЗ в Україні – не просто сховище навчальних матеріалів, це відкрита комунікаційно-комунікативна система, яка бере участь у педагогічно-виховному, міжкультурному, міжбібліотечному обміні, а також в обміні з внутрішніми структурами ВНЗ (кафедрами, музеями, побутовими службами, громадськими організаціями) та іншими громадськими закладами (школами, технікумами, видавництвами)» [12].

Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затвердженою Указом Президента України № 344/2013 від 25.06.2013 р., серед стратегічних напрямів державної політики у сфері освіти – удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки [13]. Так, наукові бібліотеки вищих навчальних закладів (ВНЗ) III–IV рівнів акредитації педагогічного та інженерно-педагогічного профілів забезпечують інформацією навчально-виховний процес та науково-дослідну роботу професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів і студентів даного ВНЗ. Фонди цих книгозбірень є багатогалузевими, основну частину їх становлять документи педагогіко-психологічного спрямування та із суміжних галузей знань (історико-правового, народознавчого та ін.), дисертації, захищені в цьому навчальному закладі, автореферати дисертацій, навчальна література та наукові видання, книги з методики викладання навчальних предметів у навчальних закладах, вітчизняні й іноземні фахові періодичні видання тощо [14]. Розвиток науки та освіти в сучасному інформаційному суспільстві, основаному на знаннях, неможливий без діяльності університетів, більшість стратегічних завдань сучасного університету тісно пов'язані з діяльністю його

наукової бібліотеки. Наукові бібліотеки вищих навчальних закладів України – це інформаційна основа освітнього й науково-дослідного процесів, творча лабораторія, від ресурсів і послуг якої багато в чому залежить якість навчання та наукових досліджень [15].

Так, сучасні напрями роботи однієї з найстаріших та великих книгозбірень України Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (ЦНБ) (<http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>), у тому числі і її видавничої діяльності: наукова робота з проблематики бібліотекознавства і бібліографознавства; укладання й випуск бібліографічних покажчиків і методичних посібників; надання повнотекстових версій в електронному каталозі. У контексті розвитку видавничої діяльності, як зазначено в п. 3. пп. 3.1.8 та 3.4 Положення про Центральну наукову бібліотеку, «бібліотека укладає і готує до видання бібліографічні покажчики, списки літератури, створює електронні бази даних на допомогу науковій і навчально-виховній роботі Університету, виконує всі види бібліотечних довідок, організовує книжкові виставки тощо...» [16]. У процесі соціальних комунікацій ЦНБ одночасно впроваджує нові бібліотечно-інформаційні технології. Так, на сервері бібліотеки зберігаються повнотекстові версії навчальних і навчально-методичних матеріалів, частина з яких підготовлена викладачами університету, оцифровуються унікальні видання.

За словами Т. Колесникової, «інтенсивний розвиток нових моделей наукового спілкування і публікацій потребують від бібліотек вищої школи або активної участі, або відходу на периферію інформаційної діяльності. Ця діяльнісна домінанта, яка проявилась у результаті інноваційного розвитку бібліотек сфери вищої освіти України та світу, є другим напрямком у реалізації концепції “Відповідальність за збереження та поширення результатів наукової діяльності вчених інституції”. Вона пов’язана зі створенням нової функціональної моделі поведінки – “Бібліотека як видавець/співвидавець наукових електронних видань”» [17]. Як зауважує науковець, на сьогодні лише окремі бібліотеки вишів України роблять кроки в цьому напрямі.

Відділ інформаційних технологій Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, розвиваючи свою видавничу діяльність, займається підготовкою до друку видань бібліотеки (комп'ютерний набір, редагування, верстка, сканування, обробка фотоілюстративного матеріалу). Здійснюється випуск серійних видань: «Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство. бібліотекознавство та інформаційні технології», «Біобібліографія вчених ЛНУ», «Українська біобібліографія. Нова серія», «Дрібненька бібліотека», серія Doctor Honoris Causa, «Каталоги книгозбірні», «Мемуари і документи». Видання поза серіями: чотирьохтомника «Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження»; «Якимович Б. З. Іван Франко – видавець: Книгознавчі та джерелознавчі аспекти»; «Якуб'як М. Словник термінів мистецтва: французько-український, українсько-французький. На сайті бібліотеки в розділі «Видання бібліотеки» (http://library.lnu.edu.ua/bibl/index.php?option=com_content&view=category&id=54&Itemid=133) представлено PDF файли біобібліографічних покажчиків у серії «Біобібліографія вчених університету» за 1996 та 1998 р.; у серії «Українська біобібліографія. Нова серія» з 1999 по 2011 р.; у серії Doctor Honoris Causa з 2001 по 2008 р.; у серії «Каталоги книгозбірні» – каталоги книжкових видань 2001 та 2006 р.; у серії «Дрібненька бібліотека» з 2000 по 2007 р.; у серії «Мемуари і документи» 2001, 2002, 2003, 2005 р. Також представлені видання поза серіями.

У Науково-технічній бібліотеці ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (НТБ НТУУ «КПІ») видається ряд періодичних видань, тематична спрямованість яких відповідає основним напрямом роботи його структурних підрозділів. Електронний архів наукових та освітніх матеріалів НТУУ «КПІ» – ELAKPI – накопичує, зберігає, розповсюджує та забезпечує довготривалий, постійний та надійний доступ через Інтернет до наукових та освітніх матеріалів професорсько-викладацького складу, співробітників, студентів, аспірантів та докторантів НТУУ «КПІ». Переважна більшість матеріалів перебуває у відкритому доступі. Форма

подання інформації на веб-сайті бібліотеки показує доступність до джерел інформації в соціальному комунікаційному процесі з метою задоволення комунікаційних потреб користувачів. На сайті бібліотеки НТУУ «КПІ» (<http://library.kpi.ua/>) у розділі «Традиційні ресурси» подана корисна інформація про наукові видання НТУУ «КПІ». Представлено 32 найменування випусків збірників наукових праць; науково-технічних збірників; наукових журналів.

Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) активно провадить сучасну видавничу діяльність, забезпечуючи швидкий і зручний доступ до всіх ресурсів [18]. У розділі «Наші видання» представлено видання НаУКМА з 1995 по 2015 рр.: в основному це біобібліографічні покажчики, що вийшли друком у Видавничому домі «Києво-Могилянська академія», а також посібники авторства науковців університету, матеріали досліджень, що видані сторонніми видавництвами. На сайті також представлено наукові видання НаУКМА, бібліографічний опис статей яких доступний через електронний каталог бібліотеки. Магістеріум – науковий фаховий збірник НаУКМА, у якому кожна магістерська програма періодично звітує про свої наукові досягнення; містить дослідницькі статті, студії і розвідки магістрантів та їхніх викладачів. Наукові записки НаУКМА – наукове фахове видання НаУКМА, що публікує статті з усіх галузей знань, виходить у 14 тематичних серіях. Kyiv-Mohyla Humanities Journal – англomовний рецензований електронний журнал у галузі гуманітарних наук. Тематично часопис охоплює три напрями: історія, літературознавство та філософія Центральної та Східної Європи. Для того щоб переглядати ці ресурси, треба зайти в систему як користувач.

Останнім часом активно розвиває видавничу діяльність Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Як зазначає М. Подрезова, «бібліотека починає ініціювати запровадження багатьох нових напрямків діяльності. Найважливішими з них в галузі формування Науковою бібліотекою принципово нової інформаційно-технологічної інфраструктури науки є перенесення науково-видавничої діяльності університету до сфери власної відповідальності бібліотеки; поширення

бібліотечних процесів на масиви первинних наукових даних та результатів науково-дослідної діяльності вчених університету, організація сайтів періодичних видань ОНУ та інтеграція їх в наукометричні бази» [19].

Забезпечує редакційну підготовку наукових видань (як друкованих, так і електронних версій) науково-редакційний сектор, який виконує функцію координаційного центру та співпрацює з видавничим центром «Одеський національний університет». Використовуючи для повноцінного науково-видавничого е-середовища програмний пакет Open Journal System (OJS), бібліотека створила персональний сайт періодичного видання «Вісник ОНУ. Серія Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство», який після виходу з друку журналу у видавництві «Одеський національний університет» наповнюється інформацією про реферування й індексування видання, наявність його в національних і міжнародних базах. Як наголошує директор Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова М. Подрезова, одним з видів інформаційно-аналітичного продукту є нова модель науково-видавничої діяльності «розвиток бібліотеки як видавця наукової літератури» [19]. Наукова бібліотека реалізує видавничу діяльність у трьох напрямках: підтримка інфраструктури публікацій нових випусків періодичного видання «Вісник ОНУ. Серія: Бібліотекознавство. Бібліографознавство. Книгознавство» (з 2007 р.); підтримка публікацій нових серійних видань; паралельно з новими виданнями ведеться робота з оцифрування й публікації архівних випусків видань. У 2014 р. засновано електронне видання *Biblio-Колегіум* – міні-журнал, у якому розміщуються матеріали щорічної Звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу й наукових працівників Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова секції «Бібліотечно-бібліографічна справа» [20].

Створений у 1974 р. відділ наукового редагування та видавничої справи Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника здійснює редакційно-видавничу підготовку і організовує випуск друкованих видань бібліотеки: збірників наукових статей, бібліографічних покажчиків, каталогів, монографій, науково-методичних матеріалів, а також документів, що

регламентують діяльність бібліотеки. Тематика видань – книгознавство і бібліографія, бібліотечна справа, історія, археологія, музикознавство, літературознавство та мовознавство, архівознавство, мистецтвознавство, видавнича справа, педагогіка та ін. [21]. Виходять друком щорічники – «Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» (збірник наукових праць) та «Збірник праць Науково-дослідного центру періодики». ЛННБУ ім. В. Стефаника утвердила себе як одна з провідних установ у галузі досліджень з книгознавства, бібліотечного та історії книги і періодики XVIII – поч. XX ст., укладає багатотомні науково-довідкові видання, численні бібліографічні покажчики, випускає за своїм профілем монографії і науково-популярні дослідження. На сайті бібліотеки (<http://www.lsl.lviv.ua/editions.htm>) в розділі «Наші видання» представлено друковані видання, що вийшли друком у 1995–2012 рр. Анотований покажчик з 1995 по 2012 р. дає інформацію щодо кожного з зазначених років.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) має унікальне зібрання джерел інформації, що охоплює книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації (обсяг фондів – близько 15 млн одиниць зберігання), також провадить потужну видавничу діяльність. НБУВ видає фахові періодичні видання (три журнали та шість збірників наукових праць); монографії; збірники документів і матеріалів, бібліографічні, довідкові, науково-інформаційні видання, науково-методичні видання. Позитивних зрушень досягнула НБУВ у змістовому наповненні електронних інформаційних ресурсів. Зокрема, розгорнуто новий інформаційний ресурс – спеціальний веб-сайт науково-дослідних підрозділів НБУВ для поширення оперативної науково-аналітичної політологічної та юридичної інформації (<http://nbuviap.gov.ua/>). Інформаційно-аналітичні бюлетені, підготовлені науково-дослідними підрозділами НБУВ, в електронному та друкованому вигляді розповсюджуються в 903 бібліотеки України через Мережу пунктів доступу громадян до офіційної інформації та надходять до органів вищої державної влади, дипломатичних представництв

України, облдержадміністрацій, навчальних закладів, у президентські бібліотеки за кордоном. 2015 р. науково-видавничу діяльність НБУВ презентовано на V Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал». Розповівши про пріоритети видавничої роботи й детально розглянувши значну кількість бібліографічних і біографічних посібників, монографій, інформаційно-аналітичних збірників, друкованих каталогів, збірників статей, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, генеральний директор НБУВ В. Попик, зокрема, наголосив і на посиленні співпраці бібліотеки з видавництвами [22].

Отже, у контексті вищесказаного доходимо висновку, що видавнича діяльність наукових бібліотек відіграє особливу роль у інформаційному житті сучасного наукового суспільства, адже суб'єкти видавничої справи – наукові академічні й освітні установи – є виробниками та поширювачами видавничої продукції, що відбиває науковий доробок науковців України. Досвід наукових бібліотек НАН України та вищих навчальних закладів показує, що вектор їх видавничої діяльності спрямований на подальший розвиток видавничих процесів, впровадження сучасних інформаційних технологій, поліпшення якості наукових видань. Водночас треба інтенсифікувати роботу наукових бібліотек на подальший розвиток співпраці з видавництвами, поліграфічними підприємствами.

Список використаних джерел

1. *Слободяник М. С.* Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції / М. С. Слободяник // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2009. – № 4. – С. 5–7; *Він же.* Системно-функціональна модель бібліотеки / М. С. Слободяник // *Бібліотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : 10-я Юбил. междунар. конф. «Крым 2003» : тр. конф.* — Москва, 2003. – Т. 2 – С. 759–760.

2. *Кунанець Н. Е.* Особливості дослідження бібліотек в контексті соціальних комунікацій / Н. Е. Кунанець, С. А. Лупенко // *Проблеми розвитку*

інформаційного суспільства : матеріали III міжнар. форуму, Київ, 20–23 листоп. 2012 р. / Укр. ін-т наук.-техн. і екон. інформ., Асоціація Інформаційно-Консорціум. – Київ : УкрІНТЕІ, 2012. – Ч. 2. – С. 121–124.

3. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

4. *Почепцов Г. Г.* Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – Київ : Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.

5. *Давидова І. О.* Сучасна бібліотека як система виробництва інформаційних продуктів та послуг / І. О. Давидова // Вісн. Книжк. палати. – 2005. – № 4. – С.18–20

6. *Ковальчук Г. І.* Видавнича діяльність Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) [Електронний ресурс] / Галина Ковальчук // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Відділ стародруків та рідкісних видань : портал. – Електрон. дані та прогр. – Київ, [2012]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/fond/vsd/show/show_004/books/00/index.html. – Назва з екрана.

7. *Швецова-Водка Г. М.* Документ і книга в системі соціальних комунікацій : [монографія] / Г. М. Швецова-Водка. – Рівне : РДГУ, 2001. – 437 с.

8. *Різун В. В.* Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. В. Різун // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. [голов. ред. О. М. Холод]. – Т. 2. – Київ : КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 7–11.

9. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій : монографія / М. С. Слободяник ; відп. ред. О. С. Онищенко. – Київ, 1995. – 268 с.

10. *Бондар Ю.* Видавнича комунікація: до питання інституалізації / Юрій Бондар // Вісн. Книжк. палати. – 2014. – № 10. – С. 3–5.

11. Бібліотеки Національної академії наук України : довідник / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: А. А. Свобода, Н. І.

Смаглова, Г. І. Солоіденко, Т. Л. Кулаковська, Н. І. Малолетова ; О. С. Онищенко (наук. ред.). – Київ, 1996. – 110 с.

12. *Беззуб І.* Бібліотека вищого навчального закладу у формуванні інформаційної культури студента / Ірина Беззуб // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – Вип. 33. – С. 94–105.

13. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – Назва з екрана.

14. Положення про мережу освітянських бібліотек Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України : Спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 30.05.2003 р. № 334/31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udpu.org.ua/files/biblioteka/Zagdoc/Polmerosv.pdf>. – Назва з екрана.

15. *Абакумова В. І.* Ресурси ВНЗ України з інформаційно-бібліотечного забезпечення сфери культури та мистецтва [Електронний ресурс] / В. І. Абакумова, Н. К. Литвиненко // Вісник Харківської державної академії культури. – 2013. – Вип. 41. – С. 221–227. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2013_41_29.pdf. – Назва з екрана.

16. Положення про Центральну наукову бібліотеку. Затверджено: Наказ № 0305-1/ 077 від 12.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/structure/library>. – Назва з екрана.

17. *Колесникова Т. О.* Стратегія розвитку бібліотек вищих шкіл України на 2013–2015 рр.: бачення професіонала [Електронний ресурс] / Т. О. Колесникова // Вісник Львівського університету. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології». – 2013. – № 8. – С. 142–148. — Режим доступу: <http://eadnurt.diit.edu.ua/handle/123456789/1915>. – Назва з екрана.

18. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.edu.ua/index.php?id=547>. – Назва з екрана.

19. *Подрезова М. О.* Стратегія розвитку наукової бібліотеки в умовах інформатизації суспільства [Електронний ресурс] / М. О. Подрезова // Вісник Одеського національного університету. – Т. 19, Вип. 1. (11). – С. 11–31. – (Серія «Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство»). – Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2014. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/5618>. – Назва з екрана.

20. Електронне видання Наукової бібліотеки Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова Biblio-Колегіум : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minilib.onu.edu.ua/index.php/main>. – Назва з екрана.

21. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: http://www.lsl.lviv.ua/red_vyd.htm. – Назва з екрана.

22. Науково-видавничу діяльність НБУВ презентовано на V Міжнародному фестивалі «Книжковий Арсенал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/node/2133>. – Назва з екрана.

Tatiana Dubas

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Development of Publishing Activity of Scientific Library is in System of Social Communications

Дубас Тетяна Петрівна,

заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
тел.: 0505408754; 0631537433; e-mail: tdubas@i.ua